කුස ජාතක විවරණය

නැමැදැ මුනි ස රණය
දුහුනනට පිළිස රණය
සිටැ මගැ විය රණය
කෙරෙම් නව කුස දා විව රණය

අවසරි. තථාගත සර්වඥයන් වහන්සේ ගේ චරිතාවදානයක් වූ කුස ජාතකය කවි භාෂායෙන් කියවි වූ අලගියවන්න මුකවෙටි තුමෝ ග්‍රන්ථයා ගේ අවිඝ්න පරිසමාප්තිය පිණිස ඉෂ්ට දෙවතා නමස්කාරය කරන්නාහු "තිත් ගනඳුරු මිතුරු" යනාදිය කියත්.

1. තිත් ගන'ඳුරු මිතු රු
විනෙදන කුමුදු නිසයු රු
ගුණ මිණි මහ සයු රු
වදිම් මුනිඳු තුමන් තිලෝ ගු රු

අන්වය: ත් ගන අඳුරු මිතුරු විනෙ දන කුමුදු නිසයුරු ගුණ මිණි මහ සයුරු තිලෝ ගුරු මුනිඳු උතුමන් වඳිම්.

පදාර්ථ: තීර්ථක නමැති ඝනාන්ධකාරයට සූර්ය වූ, විනෙය ජන නමැති කුමුදයනට නිශාකර වූ, ගුණ නමැති මණිනට මහා සාගර වූ, තුන් ලොවට ගුරු වූ මුනීන්ද්‍රොත්තමයනට නමස්කාර කෙරෙම්.

විස්තර: තිත් — තීර්ථකයෝ නම් සත්ත්වයන් ගේ මොක්ෂයට මාර්ගය මේ යැ යි උපදෙස් දෙමින් බුද්ධ කාලයෙහි විසූ පිරිසෙකි. විනෙ දන — බුදුන් විසින් හික්මැ විය යුතු සත්ත්වයෝ. කුමුදු — රාත්‍රි කාලයට පිපෙන්නා වූ දිය මල් වෙසෙසෙකි. 'එල මානෙල්' යනු ව්‍යවහාර නාමය යි. කුමුදු පුබුදුවන්නේ චන්ද්‍රයා යැ යනු කවි සමය යි. නිසයුරු —

නිශාකර. චන්ද්‍රයා. රාත්‍රිය කරන්නේ චන්ද්‍රයා යැ යි සලකා දුන් නාමෙකි. ගුණ — ශීලසමාධ්‍යාදිය ද අභිඥාවාදිය ද ගුණ යැ. මහ සයුරු — සාගර පත්ල මැණික්වලින් පිරුණ හ යි යෙති. එ හෙයින් සාගරයට මිණිඅකර යනා ආදී නාම ද වෙයි. තිලෝ — කාම, රූප, අරූප, වශයෙන් ද ස්වර්ග, මර්ත්‍ය, පාතාල වශයෙන් ද ලොකය ත්‍රිවිධ වෙයි. මුනිඳු — මුනීනට ඉඳු=මුනිඳු. මෞන යැ යි කියන ලද ඥානයෙන් යුක්ත හෙයින් මුනි නම් වූ අගාර මුනි, අනගාර මුනි, සෙඛ මුනි, අසෙඛ මුනි, පච්චෙක මුනි යන පඤ්චවිධ මුනීනට ඉන්ද්‍ර (ප්‍රධාන) හෙයින් බුදුහු මුනිඳු නම් වෙත්. වඳිමි — 'වඳ' (වැඳීමෙහි) ධාතුයෙන් වූ ආඛ්‍යාත පද යි. 'වඳ' ධාතුව 'රක්' ආදී ගණ යි. පරස්මෙ පද යි. (කතෘ කාරු) වඳී-වඳිති-වැඳි. (කම් කාරු) වැඳේ-වැඳෙති-වැඳිණි-වැඳුණු.

2. සව් කෙලෙස් මුළුපු ට
බුදු වැ මොක් සිරි පළ කො ට
දෙසූ සව් ලෙව් හ ට
අනැගි සදහම වදිම් හැම වි ට

අන්වය: සව් කෙලෙස් මුල් උපුට බුදු වැ මොක් සිරි පළ කොට සව් ලෙව් හට දෙසූ අනැගි සදහම් හැම විට වඳිමි.

සන්නය: සියලු කෙලශයන් මුලින් උදුරා දමා සර්වඥ වැ නිර්වාණ ශ්‍රීය ප්‍රකාශ කොට සකල ලොකයා හට දෙශනා කළා වූ අනර්ඝ වූ සද්ධර්මයට හැම කල්හි නමස්කාර කෙරෙමි.

විසඳුම්: කෙලෙස් — සිත කිලුටු කරන්නා වූ රාග ද්වෙෂාදීහු කෙලශයෝ යැ. උපුට — 'උපුර' (උදුරා දැමීමෙහි) ධාතුව නිසා නිපනිත වූ පූර්ව ක්‍රියා නිපාත පද යි. 'උපුර' ධාතුව 'බල' ආදී ගණ යි. පරස්මෙ පද යි. (කතෘ කාරු) උපුරා-උපුරති-ඉපිරී-ඉපිරූ. (කම් කාරු) ඉපිරේ-ඉපිරෙති-ඉපිරිණි-ඉපුරුණු. මේ ධාතුයෙන් 'උපුළු' යි නිපන්න වන්නා වූ අතීත ආඛ්‍යාත රූපයක් වෙයි. දෙ බස්හි සම යි. 'වපුර' ධාතුයෙන් වන 'වපුළු', 'වදුර' ධාතුයෙන් වන 'වදුළු' යනාදිය ද සලකන්නේ යැ. බුදු වැ — බුදු වීම නම් දත යුතු සියල්ල දැන ගැන්මේ නුවණ ලැබීම යි. වැ — 'ව' ධාතුයෙන් වූ පූර්ව ක්‍රියා නිපාත යි. 'බල' ආදී ගණ 'ව' ධාතුව පරස්මෙ පද යි. වා-වති-වී-වූ. 'රක්' ආදී ගණ 'ව' ධාතුව ආත්මනෙ පද යි. වේ-

මෙති-විණි-වුණු. මොක් — සියලු සංසාර දුකින් මිදීම. කොට — 'කර' ධාතුව නිසා නිපතිත වූ පූර්ව ක්‍රියා නිපාත පද යි.

3. බඹ සුර නර මු දුන්
සිය සිරි පා කමල දුන්
පින් කෙත් ගුණ බ දුන්
වඳිම් මහ සඟ ලොවට සෙත දුන්

අන්වය: බඹ සුර නර මුදුන් සිය සිරි පා කමල දුන් පින් කෙත් ගුණ බදුන්, ලොවට සෙත දුන් මහ සඟ වඳිම්.

පදාර්ථ: බ්‍රහ්මාමරමනුෂ්‍යයන් ගේ මුදුනෙහි ස්වකීය ශ්‍රී පාද නමැති පද්මය දුන්නා වූ, පින් කෙත් වූ, ගුණයනට භාජන වූ, ලොකයට ශාන්තිය දුන්නා වූ මහා සඞ්ඝයා වහන්සේට නමස්කාර කෙරෙමි.

විස්තර: පා වඳින්නට හිස බිමැ තුබූ කලැ වැඳෙන්නහු ගේ පය වඳින්නහු ගේ මුදුනෙහි තැවෙ යි. මහ සඟුන් ගේ ශ්‍රී පාද නමැති පද්මය බ්‍රහ්මයන් ගේ ද දෙවියන් ගේ ද මිනිසුන් ගේ ද මුදුනෙහි දීම නම් ඒ ශ්‍රී පාදයට ඔවුන් නමස්කාර කිරීම යි.

විසඳුම්: පින් කෙත් — මනුෂ්‍යයෝ මහා සංඝයාට දන් දී ඔවුනට ආදර ගෞරව දක්වා පින් රැස් කෙරෙති. එහෙයින් මහා සඞ්ඝයා මිනිසුනට පින් බිජුවට වැපිරීමට කෙතක් හා සමාන යැ. ගුණ — සුප්‍රතිපන්නතාදි ගුණ සමූහය. ගුණ බදුන් — ගුණයනට ආධාර වූ. ගුණ දරන්නා වූ. දුන් — 'දෙ' (දීමෙහි) ධාතුයෙන් වූ අතීත කෘදන්ත නාම යි. 'දෙ' ධාතුව 'බස්' ආදි ගණ යි. පරස්මෛ පද යි. දේ-දෙති-දිනි-දුනු.

4. ස ත් අත් සක් සක ත්
ව ත් අක් තිනෙත් බරණෙ ත්
ප ත් මත් හලත් න ත්
සෙත් කෙරෙත් සත් ලොවට මෙ සුග ත්

විසඳුම්: සත්අත් — මහා බ්‍රහ්ම. අතෙහි ජන්තුයක් (කුඩයක්) දරනුයෙන් මේ නාම යෙදෙයි. සක් — ශක්‍ර. සකත් — විෂ්ණු. අතෙහි චක්‍රයක් වනුයෙන් (සක් + අත්) මේ මෙ නම්.

වත්අත් — ගණ දෙවි. ව්‍යාඝ්‍රයෙහි හෝ වත් මුහුණෙහි අතක් ඇති හෙයින් ගණ දෙව මේ නමින් ද හැඳින්වෙයි. මොහුට ඇත් මුහුණෙක් වේ ල. මුහුණෙහි වන්නා වූ අත නම් සොඬ යැ. **කිණිහත්** — ඊශ්වර. මොහුට ඇස් තුනෙකි. තුන් වන ඇස නළල මැද පිහිටියේ යැ. **බරණොත්** — ස්කන්ද කුමාර. මොහුට මුහුණු සයෙකි. බර (දොළොස්) නෙත් වනුයේ ඒ හෙයිනි. **පත්මත්** — (පත්ම + අත්) ශ්‍රී. මොහු ගේ හස්තයෙහි නෙළුම් මලෙක් ඇත්තේ යැ යි යෙති. **නලත්** — (තල් + අත්) බලභද්‍ර. මොහු ගේ හස්තයෙහි **තල්** ගසෙකැ රූපයක් ඇති ධ්වජයෙක් වෙයි. එ හෙයින් මේ නම යෙදෙ යි. **නත්** — අනන්ත නම් නා රජ. **සුගත්** — යහපත් ශරීර ඇති හෙයින් දෙවියනට 'සුගත්' යැ යෙත්. **කෙරෙත්** — 'කර' (කිරීමෙහි) ධාතුයෙන් වූ ආඛ්‍යාත පද යි. මෙහි ආශිර්වාදාර්ථයෙහි යෙදිණ. ආශීඃ ක්‍රියායෙහි 'වා' නිපාතය මෙ තන්හි ලෝප වැ සිටියේ යැ. මේ නිපාත ලොපය සිංහල සත් කවින් විසිනුදු කරන ලද බව, ගුත්තිලයෙහි,—"මෙ සත් සුර සත් ලොවට සෙත් දෙත්" යන්නෙන් ද, කාව්‍යශෙඛරයෙහි,—"මෙ දෙව් ගණ නිති කෙරෙත් සුබ සෙත" යන්නෙන් ද පෙනේ.

'කර' ධාතුහු ගේ වරනැගීම ගැනැ මහත් මත භෙද පවතී.

1. 'කරා' 'කරත්' යනාදිය 'බල' ආදි හෝ 'බම' ආදි හෝ වන බව හඟවයි.
2. 'කැරැ' යනු 'බල' ආදි නො වන බව හඟවයි.
3. 'කළ' (කල) යනු 'බස්' ආදි බව හඟවයි.
4. 'කිරීම්' යනු 'බණ' ආදි බව හඟවයි.
5. 'කල' යනු 'උපුරු' ආදි ධාතු පඞ්ක්තියට අයත් බවක් හඟවයි.
6. කෙරේ – කෙරෙති – යනාදිය බල ආදි හෝ 'බම' ආදි හෝ 'බණ' ආදි හෝ වියැ යුතු බව හඟවයි.

ඉතින් මේ අවුලින් කෙ සේ මිදෙමු ද?

1. 'බල' ආදි වුව හොත් කරා–කරති–කැරී–කැරු– ඈ විසින් වරනැගියැ යුතු යැ. එ කලැ 'කරා' යි පූර්ව ක්‍රියා රූපයක් වුව මනා යැ. එ හෙත් එය හෝ කැරී–කැරු–

යනාදිය හෝ ප්‍රයුක්ත බවෙක් නො පෙනේ. 'කළු' යන්නට ද එහි ඉඩෙක් නැති. 'කිරිම්' 'කැරු' යන දෙක ද නො ලැබේ.

'බම' ආදි වූව හොත් කරා–කරනි–කිරී–කුරු– ඈ විසින් වරනැඟියැ යුතු යැ. 'කැරු' යන්නට අවසර ලැබේ. 'කිරිම්' 'කළු' යන දෙකට ඉඩ නැති. 'කිරි' 'කුරු' යනාදිය ද කෙවල වැ නො ලැබෙයි.

'බණ' ආදි වූව හොත් කරි–කරිති–කිරී–කිරු හෝ කුරු ඈ විසින් වරනැඟේ. 'කැරු' 'කිරිම්' යන දෙකට මැ ඉඩ ලැබේ. 'කළු' යන්නට නො ලැබේ. කරි–කරිති යන දෙක මැ අප්‍රයුක්ත යැ.

'රක්' ආදි වින්නට හේතු නැති.

'බය' ආදි වූව හොත් කරී–කරිති–කළු–කළු– ඈ විසින් වරනැඟෙයි. 'කළු' යන රූපය රහල් හිමියෝ යෙදූ හ. කරී–කරිති යනාදිය පෙරැ සේ මැ යැ. 'කිරිම්' යන්නට මෙහි දු ඉඩ නැති.

5. මුනි සරණ මුදුන ත
කෙවලා දහම් සවන ත
විජය සිරි සග ප ත
සැදූ බුවනෙක බාහු නම් සු ත

විසඳුම්: මුදුනත — හිසෙහි. 'මුදුනතැ' යි වියැ යුතු ...න්හි එළි වැට රක්නා පිණිස 'මුදුනත' යි කරන ලද. ...වනත'–'පත' යන දෙ තැන්හි ද මෙ සේ යැ. කෙවලා — ...ත්‍ර යැ, අභිධර්ම යැ, විනය යැ යන ත්‍රිපිටකය. සවණත — ...වන්+අත. මෙහි 'අත' යන්න විශෙෂ්‍යයක් නො දෙයි. ...ජය සිරි — සියලු සතුරන් ජය ගැනීමේ සම්පත්තිය. සැදූ — ...ඳද' (සැදීමෙහි = සැරැසීමෙහි) ධාතුයෙන් නිපන් අතීත ...ෘදන්ත නාම යි. 'සද' ධාතුව 'බල' ආදි ගණ යි. පරස්මෙ ...ද යි. (කතු කරු) සදා–සදනි–සැදී–සැදූ (කම් කරු) සැදේ– ...සැදෙති–සැදිණි–සැදුණු. 'බස්' ආදි ගණ ආත්මනෙ පදයෙහි ...සැදේ–සැදෙති–සැදිණි, සති, සැදී–සැදුණු, සනු, සැදී. ...වනෙක බාහු — බුද්ධ වර්ෂ 2077 දී රජ පැමිණැ ජයවර්ධන ...රය රාජධානි කොට ගෙනැ අට අවුරුද්දක් රාජ්‍යානුශාසනාය ...කළ පස් වැනි භුවනෙක බාහු.

මේ පද්‍යය, ගුත්තිලයෙහි,—

"මුනි පද උතුම ගේ
තෙවළා දහම් දිව ගේ
ජය සිරි මඩල ගේ
සැදූ පැරකුම්බා නිරිඳු ගේ"—

යන පද්‍යය බලා කැරුණු සේ පෙනේ.

6. නරනිඳු ගෙන් මහ රැ
ලත් මහ ඇමැති තනතු රැ
වෙළෙඳ කුල පිවිතු රැ
සේපාල අදිකාරි නම් ග රැ

විසඳුම්: ලත් — 'ලබ' ලැබීමෙහි ධාතුයෙන් වූ අතීත කෘදන්ත නාම යි. 'ලබ' ධාතුව 'බල' ආදි ගණ ද 'බස' ආදි ගණ ද වෙයි. 'බල' ආදි ගණ 'ලබ' ධාතුව පරස්මෛ පද යි. (කතු කරු) ලබා-ලබති-ලැබී-ලැබූ. (කම් කරු) ලැබේ-ලැබෙති-ලැබිණි-ලැබුණු. 'බස්' ආදි ගණ 'ලබ' ධාතුව ආත්මනෙ පද යි. ලැබේ-ලැබෙති-ලැබිණි, ලැබි, ලදී-ලැබුණු, ලැබි, ලදු. 'ලදු' යන්නෙහි අන්ත්‍යස්වරය ලොප් වීමෙන් 'ලද්' යනු වැ ඉක්බිති අඝොෂාදෙශයෙන් 'ලත්' යනු වී යැ. නැවැතැ 'අ' කාරවත් වූ කලැ 'ලද' යන රූපය ලැබේ. වෙළෙඳ කුල පිවිතුරු — වණිග්වංශයට ආභරණ වූ. 'පිවිතුරු' යනු ආභරණයට නම්. ඒ කුලයේ ගෞරවයට හේතු වන බැවින් ආභරණයෙකි.

7. මැති සඳුම මිනිසි රි
රූසිරින් දෙවඟනක ස රි
රස බසැති සුමිහි රි
උභය කුලයෙන් සදිසි සක කි. රි

විසඳුම්: සඳුම — මෙහි 'සඳ' යනු චන්ද්‍රයාට නම්; උත්තමාර්ථය පිණිස වෙයි. චන්ද්‍ර, සූර්‍ය, සිංහ, හස්ති, ව්‍යාඝ්‍ර, වෘෂභ, හංස, යන මේ ආදීන් හඟවන නාමයෝ අන්‍ය නාමයකට පර වැ යෙදුණාහු ගෞරව පිණිස වෙති. උභය කුලයෙන් — මව ගේ කුලය යැ පියා ගේ කුලය යැ යන දෙ කුලයෙන්. කුල නම් පවුල යැ. සක කිරි - සකෙහි ලූ කිරි=සක කිරි. කිරි සුදු යැ, පවිත්‍ර යැ. සක ද සුදු යැ, පවිත්‍ර යැ. එ හෙයින්

සකෙහි වූ කිරි අත්‍යර්ථයෙන් සුදු ද පවිත්‍ර ද වෙයි. යම් කිසිවෙකු අතිපරිශුද්ධභාවය හැඟැවීමට අවශ්‍ය වූ කල්හි එය සක කිරි වැන්නැ යි කීම කවීන් ගේ සිරිති.

8. රිවි කුල කොත් පබ ඳ
රජසිහ රජු ගෙ මන න ඳ
සිරි පද සෙවණැ සො ඳ
වැඩුණු සැප සේ සව් ඉසුරැ වි ඳ

අන්වය: පබඳ රිවි කුල කොත් මන නඳ රජසිහ රජු ගෙ සොඳ සිරි පද සෙවණැ සව් ඉසුරු විඳැ සැප සේ වැඩුණු.

විසපණි: රිවි කුල — සූර්‍ය වංශය. ආදිකල්පික 'මනු' නම් රජ සූර්‍යයා ගේ පුත්‍ර වී ල. එ හෙයින් ඔහු ගේ කුලය රිවි කුලය වී යැ. විඳැ — 'විඳු' (විඳීමෙහි) ධාතුයෙන් වූ පූර්ව ක්‍රියා නිපාත පද යි. 'විඳ' යනු වූයේ එළි වැට රක්නා පිණිස යැ. 'විඳු' ධාතුව 'රක්' ආදි ගණ යි. පරස්මෛ පද යි. (කතු කාරු) විඳි–විඳිති–විඳි– (කම් කාරු) විඳේ–විඳෙති–විඳුණි–විඳුණු. මේ ධාතුව 'බස්' ආදි ගණ පරස්මෛ පද ද වේ. විඳී–විඳිති–විනී–වුනු. වැඩුණු — 'වඩ' (වැඩීමෙහි) ධාතුයෙන් වූ අතීත කෘදන්ත නාම යි. මේ 'වඩ' ධාතුව රක් ආදි ගණ යි. අකර්මක යි. ආත්මනෙ පද යි. වැඩේ–වැඩෙති–වැඩිණි, වැඩි–වැඩුණු, වැඩි. සකර්මක 'වඩ' ධාතුව 'බල' ආදි ගණ පරස්මෛ පද යි. (කතු කාරු) වඩා–වඩති–වැඩී–වැඩූ. (කම් කාරු) වැඩේ–වැඩෙති–වැඩිණි–වැඩුණු.

9. යසසින් ලොවැ පසි ඳු
අත්තනායක මැති ස ඳු
සුරතුර වැලැඳි මු ඳු
සුපුල් ලෙළ රන් ලතාවක් බ ඳු

විසපණි: සුර තුර — දිව්‍ය වෘක්ෂය. දිව්‍ය ලොකයෙහි ඇතැ යි යෙන මේ ගස සිතූ පැතූ සියලු සම්පත් දීමෙහි සමත් ල. මෙ බඳු ගුණසම්පන්න වූ දිව්‍ය වෘක්ෂ පසෙකි. ඒ බව්,

"පඤ්චෛතෙ දෙවතරවො
මන්දාරඃ පාරිජාතකඃ
සන්තානඃ කල්පවෘක්ෂශ්ච
(පුංසි වා) හරිචන්දනම්" -